

Mitä 3–6-vuotiaat lapset tietävät seksuaalisuudesta?

Lotta Johanna Öhrmark
Pro gradu -tutkielma
Helsingin yliopisto
Lääketieteellinen tiedekunta
Psykologia
Kesäkuu 2021
Ohjaaja: Markus Jokela

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Lääketieteellinen tiedekunta		Laitos - Institution – Department Psykologian ja logopedian laitos	
Tekijä - Författare - Author Lotta Öhrmark			
Työn nimi - Arbetets titel Mitä 3–6-vuotiaat lapset tietävät seksuaalisuudesta?			
Title What do children aged 3 to 6 know about sexuality?			
Oppiaine - Läroämne - Subject Psykologia			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare – Level/Instructor Pro gradu -tutkielma / Markus Jokela		Aika - Datum - Month and year 06/2021	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 33
Tiivistelmä - Referat – Abstract <p><i>Tavoitteet.</i> Tutkimuksen tavoitteena on selvittää 3-6-vuotiaiden suomalaislasten seksuaalisuuteen liittyvää tietotasoa kuva-avusteisen haastattelun keinoin. Pienten lasten seksuaalisuuteen liittyvää tietotasoa on tutkittu vähän, ja vain harvoin on haastateltu lapsia itseään. Tutkimukset aiheesta painottuvat parinkymmenen vuoden päähän, ja Suomessa tutkimusta aiheesta ei ole tehty juurikaan. Tässä tutkimuksessa selvitetään leikki-ikäisten seksuaalitietotasoa liittyen sukuelinten nimeämiseen, lisääntymiseen, raskauteen ja syntymään, aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen ja turvataitoihin. Lisäksi tutkitaan, ovatko lasten ikä ja sukupuoli yhteydessä tietotasoon. Tieto aiheesta on hyödyksi muun muassa ikätasoisien seksuaalikasvatuksen menetelmien ja materiaalien suunnittelussa.</p> <p><i>Menetelmät.</i> Tutkimukseen osallistui 132 lasta, joista 70 oli poikia ja 62 tyttöjä. Lasten iän keskiarvo oli 4,7 vuotta. Tutkittavat lapset rekrytoitiin kahden eri paikkakunnan kunnallisista varhaiskasvatustyksiköistä. Lapsille tuttu varhaiskasvatuksen opettaja haastatteli lapsia annetun haastattelurungon mukaan. Haastattelumenetelmänä käytettiin tutkimusta varten tehtyä strukturoitua kuva-avusteista haastattelua, jossa lapsille näytettiin kymmenen piirroskuvaa lapsista ja aikuisista erilaisissa arkisissa tilanteissa. Kuvissa esiintyi mm. raskaana oleva nainen ja alasti leikkiviä lapsia, ja lapsilta kysyttiin kuviin liittyviä, pääasiassa avoimia kysymyksiä. Lasten vastaukset pisteytettiin asteikolla 0-2 ja analysoitiin tilastollisesti.</p> <p><i>Tulokset ja johtopäätökset.</i> Lasten seksuaalisuuteen liittyvä tietotaso oli melko heikko kaikilla mitatuilla osa-alueilla. Tietotaso oli vahvin liittyen genitaalien nimeämiseen ja turvataitoihin, ja heikoin liittyen lisääntymiseen ja aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen. Ikä oli yhteydessä tietotasoon kaikilla muilla osa-alueilla, paitsi kahdessa viimeksi mainitussa. Tutkimus osoitti myös, että lapset eivät aina vastanneet kysymyksiin tietotasonsa mukaisesti ja osa lapsista arasteli aiheesta puhumista. Varhain alkavalla ja kokonaisvaltaisella seksuaalikasvatuksella voidaan tukea lapsen minäkuvaa, terveyttä ja turvallisuutta. Kaikkien lasten oikeutta ikätasoiseen tietoon seksuaalisuudesta ja mahdollisuutta puhua aiheesta avoimesti turvallisten aikuisten kanssa tulee edistää.</p>			
Avainsanat - Nyckelord seksuaalisuus, tietotaso, lapset, haastattelututkimus			
Keywords childhood sexuality, sexual knowledge, children, interview			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsingin yliopiston kirjasto – Helda / E-thesis (opinnäytteet), ethesis.helsinki.fi			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Tiedekunta - Fakultet - Faculty Faculty of Medicine		Laitos - Institution – Department Department of Psychology and Logopedics	
Tekijä - Författare - Author Lotta Öhrmark			
Työn nimi - Arbetets titel Mitä 3–6-vuotiaat lapset tietävät seksuaalisuudesta?			
Title What do children aged 3 to 6 know about sexuality?			
Oppiaine - Läroämne - Subject Psychology			
Työn laji/ Ohjaaja - Arbetets art/Handledare – Level/Instructor Pro gradu / Markus Jokela		Aika - Datum - Month and year June 2021	Sivumäärä - Sidoantal - Number of pages 33
<p>Tiivistelmä - Referat - Abstract</p> <p><i>Objectives.</i> The aim of the study is to find out the level of knowledge of Finnish children aged 3 to 6 related to sexuality using method of picture-assisted interview. Little research has been done about sexual knowledge among young children, and children themselves have rarely been interviewed directly. Research on the topic has mostly been done decades ago, and little research has been done in Finland. This study examines the level of sexual knowledge in kindergarteners in relation to genital naming, reproduction, pregnancy and birth, adult sexual behavior, and safety skills. In addition, it is examined whether the age and gender of children are related to the level of knowledge. Information about children's sexual knowledge is useful for professionals and helpful in development of methods and materials for age appropriate sexuality education.</p> <p><i>Methods.</i> 132 children aged 3 to 6 years (mean age 4.7) took part in the study, 70 of whom were boys and 62 girls. The participants were recruited from municipal early childhood education units in two different towns. An early childhood education teacher familiar to the children interviewed the children according to the given frame. The interview method used was a structured picture-assisted interview designed for the study. The children were shown ten pictures of children and adults in various everyday situations. For example, the pictures showed a pregnant woman and children playing naked, and the children were asked mostly open-ended questions related to the pictures. The children's responses were scored on a scale of 0-2 and analyzed statistically.</p> <p><i>Results and conclusions.</i> The level of sexual knowledge of children was rather low in all the areas measured. The level of knowledge was the strongest in terms of genital naming and safety skills, and the weakest in terms of reproduction and adult sexual behavior. Age was related to the level of knowledge in all other areas except for the latter two. The study also showed that the children did not always answer questions according to their level of knowledge and some of the children hesitated to talk about the subject. Early-onset and holistic sexuality education can support a child's self-image, health, and safety. The right of all children to receive age-appropriate information about sexuality and the opportunity to speak openly with safe adults</p>			
Avainsanat - Nyckelord seksuaalisuus, tietotaso, lapset, haastattelututkimus			
Keywords childhood sexuality, sexual knowledge, children, interview			
Säilytyspaikka - Förvaringsställe - Where deposited Helsinki University Library – Helda / E-thesis, ethesis.helsinki.fi			
Muita tietoja - Övriga uppgifter - Additional information			

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
1.1 LASTEN SEKSUAALISUUDEN HISTORIAA JA NYKYKÄSITYKSIÄ LÄNSIMAISSA	3
1.2 SEKSUAALISUUDEN, SEKSUAALIKASVATUKSEN JA SEKSUAALITIEDON MÄÄRITELMIÄ	5
1.3 ALLE KOULUIKÄISTEN LASTEN SEKSUAALITIETOTASO	7
1.4 TUTKIMUSKYSYMYKSET	10
2. MENETELMÄT	10
2.1 KOEHENKILÖT	10
2.2 TUTKIMUKSEN EETTISYYS	11
2.3 TIEDONKERUUMENETELMÄT	11
2.3 TUTKIMUKSEN KULKU	12
2.4 MUUTTUJAT JA NIIDEN LUOKITTELU	13
3. TULOKSET	14
3.1 LISÄÄNTYMINEN JA SYNTYMÄ	14
3.2 SUKUELINTEN NIMEÄMINEN	15
3.3 TURVATAIDOT	15
3.4 AIKUISTEN VÄLINEN SEKSUAALINEN KÄYTÖS	16
3.5 IÄN JA SUKUPUOLEN YHTEYS TIETOTASOON	16
4. POHDINTA	20
4.1 LASTEN TIETOTASO VERRATTUNA AIEMPAAN TUTKIMUSTIETOON	20
4.2 MITÄ TARKOITTAÄ, KUN LAPSI VASTAA ”EN TIEDÄ”?	22
4.3 TIETÄVÄTKÖ LAPSET SEKSUAALISUUDESTA LIIKAA VAI LIIAN VÄHÄN?	24
4.3.1 SEKSUAALITIETO JA SEKSUAALINEN KALTOINKOHELTU	25
4.4 TUTKIMUKSEN VAHVUUDET JA RAJOITUKSET	27
4.5 JOHTOPÄÄTÖKSET	28
5. LÄHTEET	29
LIITE 1 – KUVAT JA HAASTATTELURUNKO	32

1. Johdanto

Lapsi on välittömästi syntyessään seksuaalinen olento, ja jo pienen lapsen seksuaalisuus ilmenee monin tavoin, kuten puheissa, leikeissä ja oman ja muiden kehojen tutkimisena, vertailuna ja kosketteluna (Sandnabba, Santtila, Wannäs ja Krook, 2003; de Graaf ja Rademakers, 2011; Cacciatore ym., 2020). Monet ihmisoikeudet, kuten oikeus yksityisyyteen, itsemääräämisoikeuteen, perheen perustamiseen, terveyteen ja turvaan ovat myös seksuaalioikeuksia. Erityisesti lasten kannalta tärkeä seksuaalioikeus on oikeus saada koulutusta ja tietoa. Lasten oikeus ilmaista, hakea ja vastaanottaa tietoa on tunnustettu myös Lapsen oikeuksien sopimuksessa (Yleissopimus lapsen oikeuksista, 1989). Kaikilla lapsilla tulisi siis olla yhtäläinen oikeus saada iän mukaista tietoa seksuaalisuuteen liittyen. Erilaisia seksuaalikasvatushankkeita on kuitenkin pitkään kohdennettu enimmäkseen kouluikäisille lapsille, painottuen teini-ikäisiin (WHO 2010), kouluikäistä nuoremmat lapset on voitu sivuuttaa jopa seksuaalikasvatusta koskevissa kansainvälisissä ohjeistuksissa (Unesco, 2018) ja tutkimus pienten lasten seksuaalitietotasosta on ollut vähäistä (de Graaf ja Rademakers, 2011).

Jo vuosikymmeniä sitten seksuaalikasvatusta on perusteltu seksuaalisen kaltoinkohtelun ehkäisemisellä ja tunnistamisella (Volbert, 2000), aivan kuten vanhempien lasten seksuaalikasvatusta on perusteltu suunnittelemattomien raskauksien ja seksitautien ehkäisyllä (Ketting, Friele ja Michielsen, 2015). Seksuaalikasvatuksessa on usein painotettu lähinnä kansanterveydellisiä näkökulmia, mutta viime aikoina huomiota on saanut myös laajempi, yksilön edun ja hyvinvoinnin näkökulma (WHO, 2010). Seksuaalikasvatus tukee muun muassa lapsen positiivista kehonkuvaa, itsetuntoa, ihmissuhde- ja tunnetaitojen kehitystä sekä omien rajojen tuntemista (WHO, 2010). Lukuisissa ohjeistuksissa seksuaalikasvatuksesta toistuu sanapari ikätasoisesta seksuaalikasvatuksesta. Toistaiseksi ei kuitenkaan ole selvää konsensusta siitä, mikä on 2020-luvulla kasvavien, alle kouluikäisten suomalaislasten tietotaso seksuaalisuuteen liittyvissä aiheissa. Tämä antaa paljon tilaa subjektiivisille tulkinnoille siitä, mikä on ikätasoisesta tietoa, jota pienille lapsille voidaan tarjota. Lisäksi lasten seksuaalisuuteen liittyy ennakkoluuloja ja pelkoja: voidaan esimerkiksi

pelätä, että lapset saavat ympäristöstä sellaista seksuaalisuuteen liittyvää tietoa, johon he eivät ole kypsiä (Ingman-Friberg ja Cacciatore, 2014).

Toisin kuin perusopetuksen opetussuunnitelma, varhaiskasvatussuunnitelman perusteet eivät toistaiseksi sisällä suoria mainintoja seksuaalikasvatuksesta tai seksuaalisuudesta (Opetushallitus, 2014; Opetushallitus, 2018). Uudessa kokeilukunnissa toteutettavassa kaksivuotisen esiopetuksen kokeiluopetussuunnitelmassa seksuaalikasvatuksen sisältöjä sen sijaan on: lapsia ohjataan kasvattamaan myönteiseen kehoitsetuntoon ja kehonkuvaan, sekä ohjaamaan kunnioittavasti lasten ikätasoista uteliaisuutta seksuaalisuuteen ja kehoon (Opetushallitus, 2021). Tämä viittaa varhain annetun seksuaalikasvatuksen tärkeyden lisääntyneeseen tiedostukseen ja korostaa entisestään tarvetta tutkimukselle aiheesta. Laaja-alainen seksuaalikasvatus varhaiskasvatuksessa lisääntyy, mutta varhaiskasvatuksen henkilöstö on ilmaissut huoltaan siitä, ettei heillä ole riittäviä materiaaleja tai yhteisiä ohjeistuksia seksuaalikasvatuksen toteuttamiseen (Ingman-Friberg ja Cacciatore, 2014). Tämä voi näkyä seksuaalikasvatuksen tason vaihteluna, mikä taas heijastunee lasten tietotasoon.

Seksuaalikasvatusta ja sen materiaaleja kehitettäessä olisi olennaista tietää, minkälaista seksuaalisuuteen liittyvää tietoa lapsilla on hallussaan, miten lapset käsitteellistävät seksuaalisuuteen liittyviä aiheita ja miten eri ikäiset lapset suhtautuvat aiheen käsittelyyn. Toistaiseksi pienten lasten seksuaalisuuden tutkimus on painottunut käytöksen tutkimiseen ja menetelminä on käytetty pääasiassa vanhemmille tai varhaiskasvattajille suunnattuja kyselyitä (de Graaf ja Rademakers, 2011), jolloin aikuisten asenteet ja havaintokyky voivat vääristää saatua tietoa. Lasten seksuaalitietotason tunteminen auttaa suunnittelemaan ja kohdentamaan seksuaalikasvatushankkeita ja materiaaleja kasvatuksen tueksi. Lisääntyvä tieto lasten seksuaalisuudesta voi vähentää aiheeseen usein liittyviä pelkoja ja huolia. Lisäksi lasten tietotason tutkiminen mahdollistaa ilmiössä mahdollisesti tapahtuvien muutosten havaitsemisen ja seksuaalikasvatuksen vaikuttavuuden arvioimisen.

Tässä tutkimuksessa on tarkoituksena selvittää 3–6-vuotiaiden lasten seksuaalisuuteen liittyvää tietotasoa haastatteleamalla lapsia piirroskuvien avulla. Lasten tietotasoa selvitetään seuraaviin aiheisiin liittyen: sukuelimet ja niiden nimet, lisääntyminen ja

syntymä, itsemääräämisoikeus, turvataidot ja aikuisten välinen seksuaalinen kanssakäyminen. Tutkimus on osa Väestöliiton *Keho, tunne ja turva* -kasvatushankkeen seuranta- ja arviointia. Hankkeen tavoitteena on kehittää seksuaalikasvatusta varhaiskasvatuksessa etenkin kouluttamalla henkilöstöä ja kehittämällä malleja ja materiaaleja.

1.1 Lasten seksuaalisuuden historiaa ja nykykäsityksiä länsimaissa

On todettu, että lasten seksuaalisuus keksittiin 1900-luvun alussa (Kern, 1973). Siihen saakka vallitseva ajatus oli ollut, että seksuaalisuus herää vasta murrosiässä – toisaalta nuorempienkin lasten erilaisia seksuaalisuuden ilmaisuja nähtiin, mutta ne tulkittiin poikkeuksina ja puuttumista vaativana ongelmakäytöksenä (Sauerteig, 2012).

Käytöksen ajateltiin olevan seurausta jostain ulkoisesta vaikuttimesta, kuten paholaisen koettelusta tai kasvatuksesta, ja näihin ratkaisu oli tiukka moraalinen kuri (Egan ja Hawkes, 2008). Vaikka lasten seksuaalisuuden ilmaisut eivät olleet yleisesti hyväksytyjä, jo aiheesta kirjoittaminen osoittaa, että lapset ovat ilmentäneet seksuaalisuuttaan ja tähän on kiinnitetty huomiota jo satoja vuosia sitten, vaikka se tapahtuikin patologisoiden.

Viime vuosisadan alussa kiinnostus lasten seksuaalisuuteen heräsi uudella tavalla. Lapsuuden seksuaalisuudesta kirjoittivat monien alojen ammattilaiset, mukaan lukien useat psykologit, psykiatrit ja lastenlääkärit, ja suuri osa asiantuntijoista jakoi käsityksen seksuaalisuudesta osana lapsen normaalia kehitystä (Sauerteig, 2012). Huolimatta aiheen suosioista ja useista siihen liittyvistä kannanotoista, kunnian lapsuuden seksuaalisuuden keksimisestä on saanut pääasiassa Sigmund Freud (Sauerteig, 2012; Egan ja Hawkes, 2008) ja hänen kirjoituksiaan jo vauvaikäisten seksuaalisuudesta siteerataan yhä. Freud teki kuuluisaksi radikaalinakin pidetyn ajatuksen, että ihmiset ovat syntyjään seksuaalisia, ja painotti jo lapsilla seksuaalisuuteen liittyviä tunteita ja mielihyvää (Lamb ja Plocha, 2013).

Freudin ansioksi voidaan laskea ajatus siitä, että seksuaalisuus ei käynnisty mystisesti esimerkiksi murrosiässä, vaan seksuaalisuus on jotakin yleisinhimillistä, ihmisyyttä läpileikkaavaa, joka koskettaa jo vastasyntyntä vauvaa. Freudin teoriassa seksuaalisuus kuitenkin painuu kouluikäisillä vuosiksi ”pinnan alle”, mitä kutsutaan

latenssivaiheeksi (Lamb ja Plocha, 2013). Sittenkin käsitys latenssivaiheesta on osoitettu virheelliseksi, ja nykykäsityksen mukaan seksuaalisuuden ilmentäminen ei missään vaiheessa katoa lapsilta, vaan ennemminkin seksuaaliseen käytökseen liittyen omaksutaan iän mukana sosiaalisia normeja, ja käytös opitaan piilottamaan muilta ihmisiltä (Lamb ja Plocha, 2013).

Lääketieteessä vallitsevan nykykäsityksen mukaan kaikki ihmiset syntyvät seksuaalisina, ja seksuaalisuus ilmenee eri tavoin kaikissa elämän vaiheissa (WHO, 2010). Rajoittamisen, hallitsemisen, huolen ja suojelun teemat näkyvät kuitenkin edelleen vahvasti puheessa lasten seksuaalisuudesta. Internetin ja mediakulttuurin muutoksen myötä on ilmaistu kasvavaa pelkoa liittyen informaatiotulvaan ja lasten liian varhaiseen kypsymiseen ja viattomuuden särkymiseen (Davies ja Robinson, 2010). Lasten voidaan pelätä saavan esimerkiksi netin ja muun median kautta helposti ei-ikätaisoista tietoa, joka voi olla kehitykselle haitallista. Lasten viattomuuden särkymisestä huolestuminen ei toisaalta ole uusi ilmiö – pelkoa ja huolta ovat aiemmin herättäneet muun muassa elokuvat, sarjakuvat ja popmusiikki (Vanttaja, Järvinen ja Norvanto, 2017).

Mielikuva suojelun kohteena olevasta viattomasta lapsesta on saanut rinnalleen myös postmodernin käsityksen lapsesta aktiivisena toimijana ja ympäristönsä rakentajana ja muokkaajana (Mayall, 2000). Molempia lapsia tahdotaan suojata, mutta erilaisin keinoin: viatonta lasta varjellaan liialta tiedolta kieltämällä, ja toimijalapselle annetaan tietoa ja välineitä kohdata maailma. Nämä eri lapsikäsitykset kulkevat nykyajassa rinnakkain, ja lapset ovat jatkuvassa itsenäisyyden ja toimijuuden ja toisaalta kontrollin ja rajoitusten ristitulella (Mayall, 2000). Tämä näkyy myös suhtautumisessa lasten seksuaalisuuteen: toisaalta vanhemmat kokevat, että on tärkeää, että lapsi ja vanhempi voivat keskustella seksuaalisuudesta avoimesti, mutta toisaalta tahdotaan rajoittaa lasten saamaa tietoa ja säilyttää ”lapsuuden viattomuus” mahdollisimman pitkään (McGinn, Stone, Ingham ja Bengry-Howell, 2016). Tiedon voidaan siis nähdä olevan ristiriidassa viattomuuden kanssa.

Lähestyttäessä 2000-lukua tutkimus ja tietoisuus lasten seksuaalisesta kaltoinkohtelusta lisääntyi. Tämä näkyy myös suhtautumisessa lapsuuden seksuaalisuuteen: toisaalta seksuaalisuuden ilmaisuja lapsuudessa pidetään normaaliin

kehitykseen kuuluvana, mutta toisaalta ollaan kiinnostuneita määrittämään rajat tälle normaalille ja esimerkiksi etsimään lasten käytöksestä kaltoinkohtelun merkkejä (Friedrich ym., 2001; Horner, 2004). Vaikka seksuaalinen väkivalta koskee melko pientä osaa lapsista, tutkimukset lasten seksuaalisuudesta muuten kuin kaltoinkohtelun näkökulmasta ovat harvinaisuus (de Graaf ja Rademakers, 2011). Lapsiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta on merkittävä aihe, ja sen lisääntyneellä tunnistamisella on monia etuja. Jos kuitenkin muunlainen lasten seksuaalisuuden tutkimus loistaa poissaolollaan, voi tämä ongelmakeskeinen suhtautuminen olla haitaksi. Lasten seksuaalisuuden ilmaisuihin voidaan esimerkiksi alkaa suhtautua vähemmän sallivasti ja pelokkaastikin (Leander, Larsen ja Munk, 2018). Myös erilaiset seksuaalikasvatushankkeet ovat painottuneet nuorilla seksitautien ja raskauksien ehkäisyyn ja lapsilla seksuaalisen kaltoinkohtelun ehkäisemiseen (Cacciatore, Korteniemi-Poikela ja Kaltiala, 2019). Viime vuosina ongelmakeskeistä lähestymistapaa kohtaan onkin herännyt yhä enemmän kritiikkiä, ja positiivisesta ja hyvinvointilähtöisestä seksuaalikasvatuksesta on alettu puhua yhä enemmän (Ketting ym. 2015; McKee ym., 2010).

1.2 Seksuaalisuuden, seksuaalikasvatuksen ja seksuaalitiedon määritelmiä

Maailman terveysjärjestö (WHO) on määritellyt seksuaalisuuden seuraavasti:

”Seksuaalisuus on keskeinen osa ihmisyyttä kaikissa elämän vaiheissa, ja se käsittää sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuoliroolit, seksuaalisen suuntautumisen, erotiikan, mielihyvän, sukupuolisuhteet ja lisääntymisen. Seksuaalisia kokemuksia ja seksuaalisuuden ilmenemismuotoja ovat ajatukset, fantasiat, halut, uskomukset, asenteet, käyttäytyminen, seksuaalisuuden harjoittaminen, roolit ja suhteet. Vaikka seksuaalisuus voi pitää sisällään kaikki nämä ulottuvuudet, ihminen ei aina koe tai ilmennä niitä kaikkia. Biologiset, psykologiset, sosiaaliset, taloudelliset, poliittiset, eettiset, lailliset, historialliset, uskonnolliset ja hengelliset tekijät vaikuttavat vuorovaikutuksessa seksuaalisuuteen.” (WHO, 2006; käännös WHO 2010).

Lisäksi WHO on julkaissut kansainväliset seksuaalikasvatuksen standardit, jotka pohjaavat tähän laajaan seksuaalisuuden määritelmään. Standardien tehtävä on kuvata, minkälaista seksuaalisuuteen liittyvää tietoa ja kasvatusta eri ikäisille lapsille tulisi tarjota, jotta voidaan puhua kokonaisvaltaisesta seksuaalikasvatuksesta. Samaan

kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen jaotteluun on sitoutunut Suomessa Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Kokonaisvaltaisen seksuaalikasvatuksen tavoitteena on tukea lapsen tai nuoren seksuaalista kehitystä laaja-alaisesti ja kasvattaa yksilöitä, joilla on kyky muodostaa hyviä ja turvallisia ihmissuhteita, ymmärtää ja nauttia seksuaalisuudestaan sekä toimia vastuullisesti ja muiden terveyttä ja hyvinvointia kunnioittaen (WHO, 2010). WHO:n Seksuaalikasvatuksen standardien mukaan kokonaisvaltainen seksuaalikasvatus tulee aloittaa jo ennen neljän vuoden ikää. Standardeissa seksuaalisuuteen liittyvä tieto jaotellaan kahdeksaan eri osa-alueeseen, jotka seksuaalikasvatuksen tulisi kattaa ollakseen kokonaisvaltaista. Aihteita ovat 1. ihmiskeho ja ihmisen kehitys, 2. hedelmällisyys ja lisääntyminen, 3. seksuaalisuus, 4. tunteet, 5. ihmissuhteet ja elämäntyyli, 6. seksuaalisuus, terveys ja hyvinvointi, 7. seksuaalisuus ja oikeudet ja 8. seksuaalisuutta määrittävät sosiaaliset ja kulttuuriset tekijät. Tässä jaottelussa termillä seksuaalisuus viitataan kehoon, sukupuolisuhteisiin ja seksuaalisiin kokemuksiin.

Seksuaalikasvatuksen standardeissa on kuvattu omat oppimistavoitteensa eri ikäryhmille 0-4-vuotiaista yli 15-vuotiaisiin sekä eritelty ikävaiheissa tarvittavat tiedot, taidot ja asenteet (WHO, 2010). Eri ikäisillä korostuvat eri osa-alueet ja erilaiset tiedon sisällöt. Alle 7-vuotiaiden seksuaalikasvatuksessa tavoitteena on, että lapsi kasvaa arvostamaan ja kunnioittamaan omaa kehoaan, itseään, erilaisuutta ja omia ja muiden rajoja. Tietotasolla tavoitteena on, että lapsen kanssa puhutaan seksuaalisuudesta avoimesti ja positiivisesti, ja lapselle opetetaan perustietoja muun muassa kehon osista ja niiden toiminnasta, nautinnosta ja mielihyvästä, kulttuurisista normeista ja säännöistä, erilaisista perhemuodoista, lisääntymisestä, syntymästä ja turvataidoista. Lisäksi lapselle kerrotaan seksuaalioikeuksista, kuten oikeudesta tutustua omaan kehoon ja saada tietoa ja suojelua.

Tieto seksuaalisuudesta kulkee käsi kädessä seksuaalisuuteen liittyvien taitojen, kuten seksuaalisuudesta puhumisen taidon kanssa, joka on myös seksuaalikasvatuksen standardeissa määritelty lapselle opetettava asia (WHO, 2010). Mikäli lapsella ei ole riittäviä seksuaalisuuteen liittyviä perustietoja, kuten tietoa sukuelinten nimistä, ja hän on oppinut, ettei aiheesta kannata puhua, lukuisat lapsen seksuaalioikeudet, kuten oikeus tiedonhakuun, terveyteen, suojeluun ja koskemattomuuteen, vaarantuvat. Esimerkiksi seksuaalisuuteen liittyvistä terveyshuolista, kiusaamisesta ja

kaltoinkohtelusta kertominen sekä tiedon turvallinen hakeminen onnistuvat heikosti, jos lapsella ei ole käytössään oikeita sanoja tai lähellä aikuisia, joille uskaltaisi puhua.

WHO:n määritelmä seksuaalisuudesta on laaja ja kokonaisvaltainen, ja sisältää niin fyysisen, psyykkisen kuin sosiaalisen hyvinvoinnin. Käytännössä eri maissa on kuitenkin ollut hyvin kirjavia käytäntöjä sen suhteen, missä iässä lasten seksuaalikasvatus aloitetaan, ja mitä milloinkin kutsutaan seksuaalikasvatukseksi (WHO, 2010). Osassa maista seksuaalikasvatuksena on nähty lähinnä nuorille suunnattu seksivalistus, ja osassa siihen on laskettu jo varhain alkava tunnetaitokasvatus (WHO, 2010). Käytäntö on osoittanut, ettei seksuaalisuutta ja seksuaalikasvatusta ajatella usein Suomessakaan niin laajasti, miten WHO teeman määrittelee. Tämä voi olla yksi syy siihen, että pienten lasten seksuaalikasvatukseen suhtaudutaan usein ennakkoluuloisesti. Väestöliiton kyselyssä vuonna 2013 lähes 40 prosenttia varhaiskasvatuksen työntekijöistä oli sitä mieltä, että seksuaalikasvatus ei tule liian myöhään vasta kouluiässä aloitettuna (Ingman-Friberg ja Cacciatore, 2014). Todellisuudessa työntekijät olivat kuitenkin itsekin toteuttaneet seksuaalikasvatusta joissain muodoissa. Lisäksi osa lasten vanhemmista kokee vaikeana yhdistää seksuaalisuus-termin jotenkin lapsiin (Ingman-Friberg ja Cacciatore, 2014), mikä antaa viitteitä siitä, ettei seksuaalisuuden laaja määritelmä ole kovin yleisesti tiedostettu. Mahdollisesti esimerkiksi ihmissuhteisiin, tunteisiin, kehon toimintoihin ja sukupuolirooleihin liittyvää kasvatusta ei mielletä herkästi seksuaalikasvatukseksi.

1.3 Alle kouluikäisten lasten seksuaalitietotaso

Myös lasten seksuaalisuuden tutkimuksessa näkyy, ettei seksuaalisuutta useinkaan käsitellä niin laajasti, kuin WHO:n määritelmän pohjalta olisi mahdollista. Tutkimukset ovat painottuneet lasten seksuaalisen käytöksen havainnoimiseen (kts. esim. Friedrich ym., 2001). Tällöin tietoa on saatu käytöksestä, joka on aikuislähtöisesti määritelty seksuaaliseksi (de Graaf ja Rademakers, 2011) ja vain käytöksestä, jonka lapsi aikuisille paljastaa (Josephs, 2015). Lasten seksuaalisuutta ei ole juurikaan tutkittu esimerkiksi tunteiden tai tiedontarpeen näkökulmasta ja lasten oma kokemus asioista on jäänyt varjoon. Tiedossani on kaksi eurooppalaista (Brilleslijper-Kater ja Baartman, 2000; Volbert, 2000) sekä yksi Yhdysvalloissa tehty

tutkimus (Gordon, Schroeder ja Abrams, 1990), joissa leikki-ikäisiä lapsia on haastateltu seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista virikekuvien avulla. Kaikissa tutkimuksissa on käytetty apuna samankaltaisia piirroskuvia, ja kuvien avulla on tutkittu lasten tietotasoa liittyen seuraaviin aiheisiin: sukupuoli, kehon osat ja niiden toiminnot, seksuaalinen kanssakäyminen, raskaus ja syntynä sekä seksuaalinen kaltoinkohtelu. Kuvia näytettiin lapsille kahdenkeskisessä haastattelutilanteessa, ja heiltä kysyttiin pääasiassa avoimia kysymyksiä kuviin liittyen.

Tutkimuksista vanhimpaan yhdysvaltalais tutkimukseen osallistui 130 lasta, iältään 2–7-vuotiaita (Gordon ym., 1990). Siinä havaittiin, että jo 2–3-vuotiailla oli melko paljon tietoa liittyen sukupuolieroihin ja ”ei-seksuaalisiin” kehon osiin. Sen sijaan seksuaalisiksi määriteltyihin kehon osiin, turvataitoihin, raskauteen ja aikuisten seksuaaliseen käytökseen liittyen pienillä lapsilla oli vain vähän tietoa. Ikä oli positiivisesti yhteydessä tietotason kasvuun, ja merkittävintä kasvua tapahtui tiedossa liittyen seksuaalisiin kehon osiin ja turvataitoihin. Sukupuolieroihin ja ei-seksuaalisiin kehon osiin liittyen tietotaso lisääntyi vähemmän, sillä jo pienillä lapsilla oli melko paljon tietoa näistä aiheista. Raskauteen ja aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen liittyen tietotaso lisääntyi niin ikään iän mukana vähemmän, mutta päinvastaisesta syystä: sekä 2–3-vuotiailla että 6–7-vuotiailla oli melko vähän tietoa näistä, vaikka tietotaso kasvoikin iän myötä. Sukupuoli ei ollut yhteydessä lasten tietotasoon.

Hollantilaiseen tutkimukseen osallistui 63 2–6-vuotiaasta lasta (Brilleslijper-Kater ja Baartman, 2000). Tutkimuksessa todettiin, että lapset hallitsivat perustason tietoa sukuelinten eroista, sukupuoli-identiteetistä, seksuaalisista kehon osista ja sukuelinten ei-seksuaalisista toiminnoista. Raskauteen, syntymään, lisääntymiseen ja aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen liittyen tietotaso taas oli hyvin matala. Lähinnä 5–6-vuotiaat tiesivät jotakin näistä aiheista, mutta edelleen hyvin rajallisesti. Vanhemmat lapset ilmaisivat nuorempia enemmän tietoa kaikissa aihealueissa, mutta tässä tutkimuksessa yhteyttä ei tarkasteltu millään tilastollisella menetelmällä.

Volbertin (2000) saksalaisessa tutkimuksessa haastateltiin 147:ää 2–6-vuotiaasta lasta. Tulokset olivat lähes identtiset hollantilaisen tutkimuksen tulosten kanssa: lapset tiesivät sukupuoli-identiteetistä, sukuelinten eroista ja seksuaalisista kehon osista,

mutta osoittivat vain vähän ymmärrystä raskaudesta, syntymästä ja lisääntymisestä, ja etenkin aikuisten välisestä seksuaalisesta käytöksestä. Tutkimuksessa havaittiin iän vaikuttavan tietotasoon kaikilla osa-alueilla, ja että tietotaso kasvoi vähiten lisääntymiseen ja aikuisten seksuaaliseen käytökseen liittyen. Kaikissa kolmessa tutkimuksessa tulokset siis olivat samansuuntaisia: tietotaso oli melko heikko tietyillä seksuaalisuuden osa-alueilla, kuten aikuisten väliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen ja lisääntymiseen liittyen, ja vahvempi liittyen sukupuoleen ja kehon osiin. Ikä oli yhteydessä lasten tietotasoon kaikissa tutkimuksissa (Brilleslijper-Kater ja Baartman, 2000; Gordon ym., 1990; Volbert, 2000).

Suomessa tieteellistä tutkimusta pienten lasten seksuaalisuuteen liittyvästä tietotasosta ei ole tietääkseni tehty. Toistaiseksi on arvoitus, kuinka hyvin Saksassa, Hollannissa tai Yhdysvalloissa saadut tutkimustulokset kuvaavat suomalaislasten tietotasoa. Aiemmin kuvattujen tutkimusten etuna on suorien lasten haastattelujen käyttäminen menetelmänä ja siten lasten äänen kuuluminen. Kaikki näistä tutkimuksista on kuitenkin tehty yli 20 vuotta sitten, mikä on pitkä aika etenkin seksuaalisuuden tutkimuksessa. Asenteet ja sitä kautta kasvatustavat liittyen seksuaalisuuteen voivat muuttua nopeastikin, mistä voidaan ottaa esimerkiksi homoseksuaalisuus, joka oli Suomessa laitonta 70-lukuun asti, sairaus 80-lukuun asti ja nykyään peruskoulun oppikirjoissa ja erilaisissa materiaaleissa yleisesti hyväksyttyinä parisuhdemuotona. On siis oletettavaa, että vuosikymmeniä vanhoissa tutkimuksissa suhtautuminen tiettyihin aiheisiin on voinut olla erilainen, kuin nykyään tutkimusta tehdessä olisi. Samoin aiemmissa tutkimuksissa käytetyt, jopa 80–90-luvulta peräisin olevat tutkimuskuvat eivät luultavasti olisi visuaaliselta ilmeeltään nykylapsille kiinnostavia tai samaistuttavia, joten tutkimuksemme tarpeisiin kehitettiin uusia, modernimpia kuvia.

Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita lasten tietotasosta liittyen sukuelinten nimeämiseen, lisääntymiseen, syntymään, turvataitoihin ja aikuisten seksuaaliseen käytökseen. Aikuisten seksuaalista käytöstä lukuun ottamatta kaikki osa-alueet sisältävät tietoa, jota WHO:n standardien mukaan alle 7-vuotiaiden seksuaalikasvatuksen tulisi sisältää (WHO, 2010). Aikuisten seksuaalisen käytökseen liittyvän tiedon tutkiminen auttaa selvittämään, onko lapsilla tämän aiheen suhteen ei-ikätasoiseksi määriteltävää tietoa seksuaalisuudesta. Seksuaalisuuden osa-alueista

jätetään tutkimuksen ulkopuolelle joitakin aiheita mm. siitä syystä, että haastattelut halutaan pitää lyhyinä, jotta lapset jaksavat osallistua niihin ja jotta ne ovat helposti järjestettävissä varhaiskasvatushenkilöstön näkökulmasta. Valittujen aiheiden rajausta tehdään perustuen muun muassa aiempaan tutkimustietoon, tutkimuksen tarpeeseen ja käytännön syihin. Vaikka esimerkiksi sukupuoli-identiteettiin liittyvät teemat ovat tärkeä osa pienten lasten seksuaalikasvatusta, se on myös tutkituimpia lasten seksuaalisuuden osia (de Graaf ja Rademakers, 2011). Lisäksi tutkimuksessa on painotettu niitä tiedon osa-alueita, joissa tieto on selkeimmin mitattavissa.

1.4 Tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää,

1) Mitä 3-6-vuotiaat suomalaislapset tietävät seksuaalisuudesta?

- A) Kuinka suuri osa lapsista osaa nimetä sukuelimet ja mitä sanoja lapset käyttävät niistä?
- B) Mitä lapset tietävät lisääntymisestä ja syntymästä?
- C) Mitä lapset tietävät turvataidoista?
- D) Mitä lapset tietävät aikuisten välisestä seksuaalisesta käyttäytymisestä?

2) Miten lasten ikä tai sukupuoli vaikuttavat tietotasoon eri osa-alueilla?

- A) Mikäli ikä tai sukupuoli on yhteydessä tietotason vaihteluun, onko yhteys erilainen eri aihealueilla?

Aiemman tutkimuksen perusteella tutkimuskysymykseen 1 liittyen esitetään hypoteesi 1, jonka mukaan lasten tietotaso on korkein sukuelinten nimeämisessä ja matalin aikuisten seksuaaliseen käyttäytymiseen liittyen. Tutkimuskysymykseen 2 liittyen esitetään hypoteesi 2: sukupuoli ei ole yhteydessä tietotason vaihteluun, mutta ikä on yhteydessä tietotasoon kaikilla tiedon osa-alueilla.

2. Menetelmät

2.1 Koehenkilöt

Tutkimukseen osallistui 132 lasta kuudesta kunnallisesta varhaiskasvatusyksiköstä, kahdesta eri kaupungista. Taustatietoina lapsista kerättiin ikä ja sukupuoli. Lapset

olivat 3-6-vuotiaita ja osallistujista 70 oli poikia ja 62 tyttöjä. Lasten tarkemmat ikäjakaumat on esitelty tuloksissa. Lapsia haastateltiin yhteensä 143, mutta lopullisista analyyseistä jätettiin pois 11 lasta: viiden kohdalla haastattelu jouduttiin keskeyttämään ja loput lapset olivat ikäryhmän ulkopuolella (2- tai 7-vuotiaita).

Tutkimuksessa tehtiin tietoinen valinta olla keräämättä lapsista muita taustatietoja, kuin ikä ja sukupuoli, jotka varhaiskasvatuksen opettajien oli helppo ilmoittaa. Tämän oli tarkoitus madaltaa kynnystä tutkimukseen osallistumiseen yhdessä sen kanssa, että tutkimus tapahtui päiväkodissa kesken lasten päiväkotipäivän.

2.2 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksella on Helsingin yliopiston ihmistieteiden eettisen ennakkoarvioinnin toimikunnan hyväksyntä sekä tutkimusluvut Helsingin ja Riihimäen kaupungeilta, joiden kunnallisissa päiväkodeissa tutkimus toteutettiin. Tutkimukseen rekrytoitujen lasten vanhempia informoitiin tutkimuksen sisällöstä etukäteen, ja vanhemmilta kerättiin kirjalliset luvat osallistumiseen. Tutkimukseen osallistuminen oli täysin vapaaehtoista. Myös lapsilla oli mahdollisuus kieltäytyä tutkimuksesta tai keskeyttää se.

2.3 Tiedonkeruumenetelmät

Tutkimusmenetelmänä käytettiin piirroskuvia hyödyntävää strukturoitua haastattelua. Tutkimusta varten kehitettiin haastattelurunko, jota on tarkoitus hyödyntää myös jatkotutkimuksissa aiheesta. Kuvien valintaan ja haastattelurungon suunnitteluun osallistui muun muassa terveydenhuoltoalan, kasvatuksen ja lasten rikosteknisen haastattelun asiantuntijoita. Menetelmä koostuu yhdeksästä varsinaisesta kuvasta ja yhdestä harjoituskuvasta sekä näihin liitetyistä, pääosin avoimista kysymyksistä. Kuvat ja haastattelurunko on esitetty liitteessä 1. Kuvat ovat kuvakirjamaisia piirroksia lapsista ja aikuisista erilaisissa arkisissa tilanteissa, kuten leikkimässä ja käymässä suihkussa. Kuvat on valittu Väestöliiton seksuaalikasvatuksen tueksi tarkoitettusta kuvapankista. Kuvat on valittu niin, että niiden yhteydessä voidaan luontevasti selvittää lasten tietotasoa seuraavilla osa-alueilla: kehon osien nimeäminen, lisääntyminen ja syntymä, ihmissuhteet, läheisyys, turvataidot, aikuisten

välinen seksuaalinen käytös ja käsitykset sukupuolesta. Tässä opinnäytetyössä tarkastelu keskittyy osaan näistä aiheista.

Haastattelujen tueksi laadittiin kirjallinen kysymysrunko, jossa oli kuvien esittämisjärjestys, valmiit haastattelukysymykset ja ohjeita haastattelutilanteeseen. Haastattelurungon kysymykset ovat suurimmaksi osaksi avoimia kysymyksiä. Kaikista kuvista esitettiin aluksi kysymys: "mitä tässä kuvassa tapahtuu?" tai sanottiin "kerro tästä kuvasta" ja tämän jälkeen voitiin esittää tarkentavia jatkokysymyksiä. Haastattelijoita ohjeistettiin, että rungossa olevia sanavalintoja saa muuttaa hieman omaan suuhun sopivammiksi (kuten puhekielisiksi ilmaisuiksi), mutta mitään ei saa lisätä tai poistaa. Lisäksi ohjeistettiin, että lasten vastauksia ei korjata eikä lasta opeteta tutkimustilanteessa, mutta lasta voi kannustaa ja kehua. Haastattelijoita ohjeistettiin antamaan kuvat lapselle käteen tutkittaviksi.

Kuva 1. Esimerkki lapselle näytettävistä tutkimuskuvista. Kuvan yhteydessä kysyttiin kysymykset "mitä kuvassa tapahtuu?" ja "Mitä luulet, että nämä lapset pitävät siitä?"

2.3 Tutkimuksen kulku

Haastateltavia lapsia rekrytoitiin yhteensä seitsemästä yhteistyöpäiväkodista ja esikouluryhmästä. Varhaiskasvattajat jakoivat kaikkien 3–6-vuotiaiden lasten huoltajille tutkimustiedotteet sekä lupakaavakkeet tutkimukseen osallistumiseksi. Osallistuminen oli vapaaehtoista eikä osallistumisesta palkittu mitenkään. Varhaiskasvatuksen työntekijät keräsivät ja säilyttivät lasten tutkimusluvut ja ohjasivat luvan saaneet lapset tutkimushaastatteluihin. Haastattelut tehtiin

päiväkotipäivän aikana, pääasiassa aamupäivisin, päiväkodin tutuissa tiloissa. Luvan saaneet lapset haettiin yksitellen haastateltaviksi esimerkiksi ulkoilutilanteesta. Lasta haastatteli hänelle tuttu varhaiskasvatuksen opettaja. Tutkija oli läsnä haastattelutilanteissa kirjaamassa tuloksia ja äänittämässä haastattelut, muttei osallistunut haastatteluun. Lisäksi tutkija kirjasi arvionsa lapsen mielialasta ja suhtautumisesta tutkimustilanteeseen sekä merkitsi mahdolliset poikkeavat tapahtumat, kuten keskeytykset. Haastattelun jälkeen kysyttiin lapsen mielipidettä tutkimuksesta, jonka jälkeen lapsi palasi muiden lasten luokse. Haastattelut litteroitiin ja tämän lisäksi lasten vastaukset luokiteltiin numeerisesti.

2.4 Muuttujat ja niiden luokittelu

Haastattelussa käytettiin yhteensä yhdeksää erilaista kuvaa, joista tässä tutkimuksessa keskitytään viiden kuvan ja niihin liittyvien kysymysten tarkasteluun. Rajausta tehtiin perustuen tutkimuskysymyksiin ja kuvien aiheisiin.

Tutkimuksessa oli kahdeksan kysymysmuuttujaa, joiden tarkoitus on vastata siihen, mikä on lapsen tietotaso tietyllä osa-alueella. Jokainen muuttuja voi saada arvon välillä 0–2 sen mukaan, mikä lapsen tietotaso kyseisellä osa-alueella on: lapsi vastaa, ettei tiedä tai vastaa kysymykseen väärin (0), lapsi tuo ilmi jotain asiaan liittyvää oikeaa tietoa (1) ja lapsi vastaa kysymykseen oikein (2). Oikeat vastaukset oli etukäteen määritelty kysymyskohtaisesti. Esimerkiksi sukuelinten nimeämisessä lapsen vastaukset pisteytettiin niin, että 0 tarkoitti sitä, että lapsi vastasi "en tiedä" tai ei vastannut ollenkaan, 1 tarkoitti, että lapsi osasi käyttää jotain sanaa sukuelimistä, mutta sana ei ollut yleisesti käytetty, ja 2 tarkoitti, että lapsi käytti sukuelimistä asianmukaisia, yleisessä käytössä olevia termejä (kuten pimppi ja pippeli). Tutkimuksen kysymysmuuttujia tarkasteltiin yksittäin ja lisäksi kysymyksistä ryhmiteltiin niiden aiheiden perusteella kolme summamuuttujaa: 1. Lisääntyminen ja syntymä, 2. Genitaalien nimeäminen ja 3. Turvataidot, sekä kaikkien kysymysmuuttujien summana yleistä tietotasoa kuvaava muuttuja.

3. Tulokset

Aineiston lasten keskimääräinen ikä oli 4,7 vuotta. Lasten ikä- ja sukupuolijakaumat on esitetty taulukossa 1. Lasten tietotason jakautumista kysymysmuuttujissa on tarkasteltu prosentuaalisesti, ja nämä jakaumat on esitetty kuvassa 1.

Lukuun ottamatta muuttujia 1 ja 7 muuttujakysymykset korreloivat jonkin verran keskenään, joten kokonaisuudessaan menetelmä näytti mittaavan lasten yleistä tietotasoa seksuaalisuudesta (taulukko 2).

Taulukko 1. Aineiston ikä- ja sukupuolijakaumat prosenttiosuuksina

Taustamuuttujat				
	Sukupuoli	Poika	Tyttö	Yhteensä
Ikä				
3 vuotta		13 (10.15 %)	10 (7.58 %)	23 (17.42 %)
4 vuotta		12 (9.09%)	14 (10.61 %)	26 (19.70 %)
5 vuotta		30 (22.7 %)	19 (14.39 %)	49 (37.12 %)
6 vuotta		15 (11.36 %)	19 (14.39 %)	34 (25.76 %)
Yhteensä		70 (46.97 %)	62 (53.03 %)	132 (100.00%)

3.1 Lisääntyminen ja syntymä

Lapsista vain 0,8 % eli yksi lapsi osasi vastata oikein kysymykseen, miten vauva menee mahaan. Jonkinlaista tietoa aiheesta osoitti hallitsevansa 3,0 % lapsista, ja 96,2 % lapsista ei osoittanut minkäänlaista tietämystä aiheesta. Kysymykseen siitä, miten vauva tulee ulos vatsasta, vastasi oikein 22,0 %. Lapsista 17,4 % osoitti aiheesta jotain tietoa, ja 60,6 % lapsista ei vastannut tai vastasi väärin.

Vain 5-vuotiaista tytöistä osa osoitti jonkinlaista perustason tietoa lisääntymisestä. Yksi lapsista kertoi, että vauva saa alkunsa isältä tulevasta siemenestä. Toisenkin lapsi mainitsi vauvan saavan alkunsa siemenestä. Kolmas lapsi mainitsi aikuisten yhteisen leikin, jonka seurauksena vauva saa alkunsa. Yksi lapsista mainitsi vauvan menevän vatsaan samasta reiästä, mistä se myös tulee ulos. Kukaan lapsista ei maininnut siittiötä, munasolua, sukuelimiä tai mitään selvästi yhdyntään viittaavaa. Syntymään liittyen lapsista 29 joko sanoi, että vauva tulee ulos pimpistä, tai osoitti tämän kuvasta. Lapsista 23 kertoi, että vauva tulee ulos äidin mahasta sairaalassa,

leikkauksella tai muuta vastaavaa. Loput lapsista (80) eivät tuoneet ilmi mitään tietoa aiheesta.

3.2 Sukuelinten nimeäminen

Lapsista 51,5 % nimesi tytön sukuelimet oikein kuvan perusteella. Muita kuin yleisessä käytössä olevia nimityksiä käytti 4,5 % lapsista. 44,0 % ei osannut tai halunnut kertoa vastausta. Pojan sukuelimet nimesi oikein 61,4 % lapsista. Muita nimityksiä käytti 4,5 % ja 34,1 % ei osannut tai halunnut kertoa vastausta. Lapsista 45,5 % nimesi oikein molemmat genitaalit. Niistä lapsista, jotka nimesivät tytön sukuelimet oikein, 88,2 % nimesi myös pojan sukuelimet oikein. Pojan sukuelimet oikein nimenneistä taas 74,1 % nimesi oikein myös tytön genitaalit. Lähes kaikki sukuelimet nimenneet lapset käyttivät sanoja pimppi ja pippeli, huomattavasti harvinaisempina nimityksinä käytettiin esimerkiksi kikkeliä ja pimpsaa. Lapsista kuusi käytti sukuelimistä epäselviä ilmaisuja, kuten peppu. Osa etenkin pienemmistä lapsista nimesi molemmat sukuelimet pippeliksi.

3.3 Turvataidot

Lapsista 88,6 % tunnisti kuvasta, jossa toinen lapsi nyki toisen alushousuja ja lasten ilmeet olivat ärtyneet, että kuvassa tapahtuva koskettaminen oli epämieluisaa. Lapsista 2,3 % kertoi, että tilanteessa voi sanoa ei ja kertoa aikuiselle, ja lapsista 56,1 % osasi mainita ainakin toisen näistä toimintatavoista. Lapsista 40,8 % ehdotti joitakin muita toimintatapoja, kuten lyömistä tai anteeksipyyttämistä, tai ei tiennyt, mitä tilanteessa voisi tehdä.

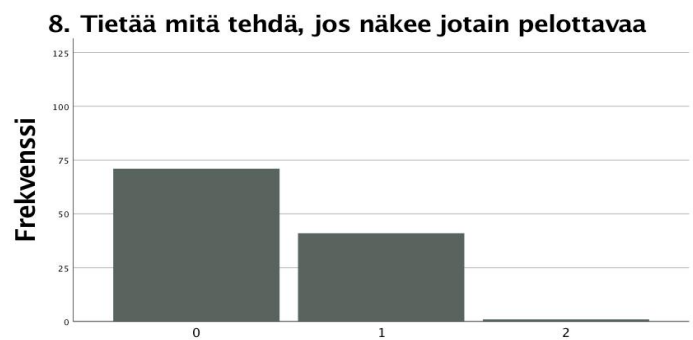
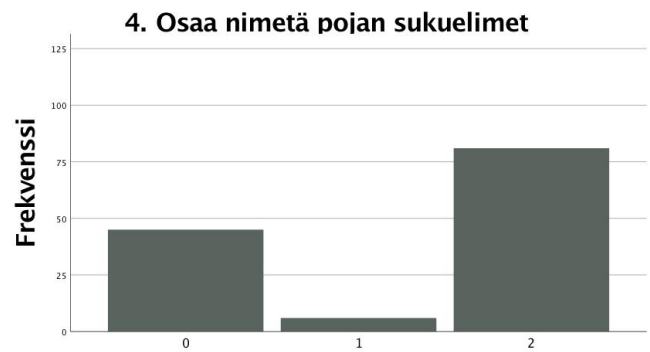
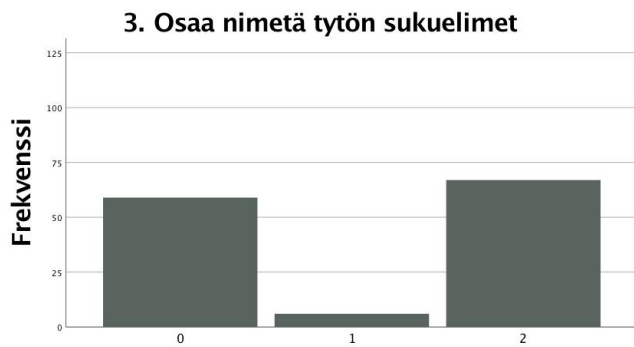
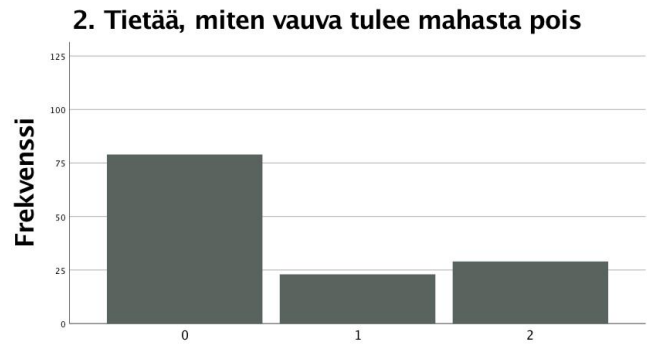
Toisessa kuvassa oli huolestuneen näköinen lapsi sylissään tablettitietokone. Jos lapset arvelivat, että kuvan lapsi oli nähnyt jotain ikävää tai pelottavaa, kysyttiin, miten tällöin voisi toimia (n = 113). Lapsista 0,9 % sanoi, että pelottavan sisällön voi laittaa pois ja kertoa aikuiselle. Lapsista 36,3 % mainitsi näistä toisen toimintatavan, eli joko pois laittamisen tai aikuiselle kertomisen. Lapsista 62,8 % ehdotti muita toimintavaihtoehtoja tai ei tiennyt, mitä tilanteessa tulisi tehdä. Suurin osa lapsista huomasi, että tablettia käyttävä lapsi oli surullinen tai huonolla tuulella, mutta lapset antoivat tälle monenlaisia selityksiä, jotka eivät liittyneet turvallisuuteen: osa ajatteli lapsen olevan nälkäinen, tabletin akun loppuneen tai lapsen hävinneen pelissä.

3.4 Aikuisten välinen seksuaalinen käytös

Kuvasta, jossa aikuinen mies ja nainen makaavat alasti lähekkäin, kysyttiin lapsilta kaksi kysymystä: mitä tässä kuvassa tapahtuu ja missä nämä ihmiset voisivat olla. Lapsista 84,8 % selitti kuvan kahdesta aikuisesta ilman viittauksia seksuaalisuuteen. Aikuisten arveltiin olevan esimerkiksi suihkussa, saunassa, kylvyssä, kotona tai kaupassa. 15,2 % lapsista toi jotenkin ilmi aikuisten välisen suhteen intiimiyttä, kuten sanomalla heidän olevan naimisissa tai äiti ja isä. Useissa haastatteluissa lapset mainitsivat, että aikuiset halaavat kuvassa ja muutama lapsi mainitsi pussaamisen, mutta lapsista kukaan ei viitannut seksiin, yhdyntään, lisääntymiseen tai muuhun vastaavaan. Usein lapset käänsivät vaakatasossa olevan kuvan pystyyn, jotta aikuiset kuvassa seisoisivat, tai kertoi kuvan olevan väärin päin.

3.5 Iän ja sukupuolen yhteys tietotasoon

Ikä oli positiivisessa yhteydessä tietotasoon kaikissa kysymysmuuttujissa, paitsi tiedossa siitä, miten vauva saa alkunsa sekä tiedossa aikuisten väliseen seksuaalisuuteen liittyen (taulukko 3). Näissä kysymyksissä lasten tietotaso oli iästä riippumatta vähäinen. Ikä oli positiivisessa yhteydessä myös yleiseen tietotasosummaan sekä summamuuttujiin lisääntyminen, sukuelinten nimeäminen sekä turvataidot. Lapsen sukupuoli ei ollut tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä mihinkään muuttujiin.

Kuva 1. Vastausten jakaumat kysymysmuuttujissa. Arvo 0 = lapsi ei ilmaise tietoa aiheesta, 1 = lapsi ilmaisee jotain aiheeseen liittyvää tietoa, 2 = lapsi osaa vastata kysymykseen oikein.

Taulukko 2. Muuttujien väliset korrelaatiot

Muuttuja	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Tietää, miten vauva menee mahaan								
2. Tietää, miten vauva tulee mahasta pois	.169							
3. Osaa nimetä tytön sukuelimet	.078	.318**						
4. Osaa nimetä pojan sukuelimet	.034	.378**	.603**					
5. Tunnistaa tilanteen olevan ikävä	-.059	.203*	.286**	.328**				
6. Osaa sanoa ei ja kertoa aikuiselle	.039	.107	.283**	.253**	.461**			
7. Tunnistaa, että kyse voi olla seksuaalisesta tilanteesta	-.088	.171	.104	.080	.080	.122		
8. Tietää, mitä tehdä, jos näkee jotain pelottavaa	.044	.103	.215*	.238**	.259**	.343**	.108	

** $p < 0.01$ * $p < 0.05$ (kaksisuuntainen testi)

Taulukko 3. Iän ja sukupuolen yhteys tietotasomuuttujiin järjestysregressiolla (ordinal logistic regression) tarkasteltuna.

Muuttuja	OR	95 % Luottamusväli	p
1. Tietää, miten vauva menee mahaan			
Sukupuoli	2.44	0.43-13.94	.315
Ikä	0.69	0.32-1.51	.356
2. Tietää, miten vauva tulee mahasta pois			
Sukupuoli	1.05	0.52-2.10	.900
Ikä	1.73	1.21-2.49	.003**
3. Osaa nimetä tytön sukuelimet			
Sukupuoli	1.61	0.80-3.23	.184
Ikä	1.71	1.21-2.43	.002**
4. Osaa nimetä pojan sukuelimet			
Sukupuoli	0.47	0.23-0.97	.041*
Ikä	1.73	1.21-2.46	0.003**
5. Tunnistaa tilanteen olevan ikävä			
Sukupuoli	0.81	0.37-1.77	.600
Ikä	1.70	1.17-2.48	.006**
6. Osaa sanoa ei ja kertoa aikuiselle			
Sukupuoli	1.09	0.52-2.27	.816
Ikä	2.14	1.48-3.11	<.001***
7. Tunnistaa, että kyse voi olla seksuaalisesta tilanteesta			
Sukupuoli	1.81	0.68-4.81	.235
Ikä	1.48	0.89-2.44	.13
8. Tietää mitä nähdä, jos näkee jotain pelottavaa			
Sukupuoli	1.34	0.60-2.98	.471
Ikä	2.70	1.68-4.32	<.001***
9. Summamuuttuja: lisääntyminen			
Sukupuoli	1.14	0.57-2.28	.704
Ikä	1.68	1.18-2.40	.004**
10. Summamuuttuja: sukuelimet			
Sukupuoli	0.91	0.47-1.74	.772
Ikä	1.74	1.26-2.41	.001**
11. Summamuuttuja: turvataidot			
Sukupuoli	0.91	0.47-1.76	.778
Ikä	1.92	1.38-2.66	<.001***
12. Summamuuttuja: koko tietotaso			
Sukupuoli	1.23	0.67-2.25	.504
Ikä	2.28	1.66-3.13	<.001***

***p < 0.001 ** p < 0.01 * p < 0.05, OR = Odds ratio

4. Pohdinta

Tutkimuksessa havaittiin, että lasten tietotaso seksuaalisuuteen liittyvissä kysymyksissä oli kauttaaltaan melko heikko. Lapset ilmaisivat tietoaan eniten liittyen sukuelinten nimeämiseen ja turvataitoihin, ja vähiten liittyen aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen ja lisääntymiseen, joten hypoteesi 1 sai vahvistusta. Ikä oli positiivisesti yhteydessä tietotasoon kaikissa muissa muuttujissa, paitsi tiedossa liittyen aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen ja lisääntymiseen. Syy tähän oli, että näillä osa-alueilla lapset ilmaisivat kauttaaltaan hyvin vähän tietoa, eli kysymyksissä ilmeni lattiavaikutusta (floor effect). Sukupuoli ei ollut tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä mihinkään muuttujiin, mutta pojan sukuelinten nimeämisessä yhteys oli tilastollisesti melkein merkitsevä ($p = .041$). Alussa esitetty hypoteesi, että ikä olisi yhteydessä kaikkiin tiedon osa-alueisiin ja sukupuoli ei mihinkään, vahvistui siis suurelta osin.

4.1 Lasten tietotaso verrattuna aiempaan tutkimustietoon

Aiemmissa tutkimuksissa lasten tietotaso on niin ikään ollut korkein sukuelinten nimeämisessä ja heikoin aikuisten seksuaaliseen käytökseen ja lisääntymiseen liittyen (Gordon ym., 1990; Brilleslijper-Kater ja Baartman, 2000; Volbert, 2000). Myös turvataitoihin liittyvä tietotaso oli samankaltainen kuin yhdessä aiemmassa tutkimuksessa, jossa sitä on tutkittu: lapsilla oli enemmän tietoa turvataidoista kuin seksuaalisesta käytöksestä tai lisääntymisestä, mutta vähemmän, kuin kehon osista (Gordon ym., 1990). Kuten tässä tutkimuksessa, myöskään aiemmissa sukupuoli ei ole ollut yhteydessä tietotasomuuttujiin (Volbert, 2000; Brilleslijper-Kater ja Baartman, 2000; Gordon ym., 1990). Tutkimuksessamme ikä oli positiivisessa yhteydessä kaikkiin muihin tietotasomuuttujiin, paitsi tietoon aikuisten välisestä seksuaalisesta käytöksestä ja lisääntymisestä. Aiemmissa tutkimuksissa ikä on ollut positiivisesti yhteydessä kaikkiin tiedon osa-alueisiin, mutta niissäkin yhteys on ollut heikoin liittyen aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen ja lisääntymiseen (Brilleslijper-Kater ja Baartman, 2000; Gordon ym., 1990; Volbert, 2000).

Tutkimuksen tulokset olivat aiemman tutkimusnäytön mukaisia, kun tarkastellaan, mistä seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista lapset tiesivät eniten ja mistä vähiten, sekä

sukupuolen ja iän yhteyden osalta. Tietotaso oli kuitenkin kaikissa aihealueissa matala verrattuna aiempiin tutkimuksiin. Lapsista vain noin puolet nimesi sukuelimet oikein, kun esimerkiksi Volbertin saksalaisessa tutkimuksessa lähes kaikki lapset osasivat nimetä ne (Volbert, 2000). Toisaalta eräässä tutkimuksessa osuus oli meidänkin tutkimustamme matalampi: yhdysvaltalais tutkimuksessa 128 lapsesta vain 7-10 % osasi nimetä sukuelimet (Kenny ja Wurtele, 2008). Nämä erot selittynevät ainakin osittain tutkimuksissa esiintyneellä vaihtelulla siinä, mitkä sanat on pisteytetty oikeiksi vastauksiksi. Tutkimuksen perusteella vaikuttaisi, että ”pippeli” on lapsille ”pimppiä” tutumpi sana: ensiksi mainitun nimesi oikein 61,4 % lapsista ja jälkimmäisen 50,8 %. Lisäksi osa lapsista nimesi molemmat sukuelimet pippeliksi, mutta pimppi-sanana vastaavaa ei tapahtunut. Jo vuosikymmeniä sitten on havaittu, että lapset vaikuttavat osaavan nimetä pojan genitaalit tytön genitaaleja paremmin (Gordon ym., 1990), ja vaikuttaisi, että myös nykylapsille ”pippeli” on ”pimppiä” tutumpi tai kenties soveliaampi sana sanoa.

Tutkimuksessa lapsista 60,6 % ei osoittanut mitään tietoa liittyen lisääntymiseen tai syntymään, kun taas Volbertin tutkimuksessa vastaava osuus oli 12,5 %. Gordonin tutkimuksessa jo osa neljävuotiaista ja yli kolmannes 6- ja 7-vuotiaista tiesivät hedelmöitymisestä, ja osa 6-7-vuotiaista tiesi yhdynnästä lisääntymiskontekstissa. Tässä tutkimuksessa vastaavaa tietoa ei noussut esiin lukuun ottamatta muutamia mainintoja siemenistä, joista vauva kasvaa. Lapset toivat esiin myös aiempaa tutkimuksia vähemmän tietoa aikuisten seksuaaliseen käytökseen liittyen, vaikka myös aiemmissa tutkimuksissa tietotaso aiheesta on ollut matala (Gordon ym., 1990; Brilleslijper-Kater ja Baartman, 2000; Volbert, 2000).

Tutkimusten väliset erot tietotasossa voivat selittyä muun muassa kulttuurieroilla, eroilla seksuaalikasvatuksessa, tutkimusten erilaisilla toteutustavoilla tai erilaisilla otoksilla. Lapsen kulttuurista voi vaikuttaa lapsen tietotasoon seksuaalisuudesta, kuten todettiin Kennyn ja Wurtelen tutkimuksessa (2008), kuten myös vanhempien koulutustaso (Gordon, 1990). Brilleslijper-Katerin ja Baartmanin tutkimuksessa (2000) todettiin, että seksuaalikasvatusta koskevaan tutkimukseen osallistuneet vanhemmat olivat pääasiassa korkeasti koulutettuja ja kantaväestöön kuuluvia. Sama vinouma voi koskea myös muita aiheesta tehtyjä tutkimuksia. Tässä tutkimuksessa ei kerätty lapsista perhetaustaan liittyviä taustatietoja, mutta tiedossa on, että

tutkimuspäiväkodeissämme on paljon muun muassa maahanmuuttajataustaisia lapsia. Tutkimuksessamme lapset toivat esiin vain vähän virheellistä tietoa, ja tietotason mataluus näkyikin vastaamatta jättämisenä ja ”en tiedä” -vastausten suurena osuutena.

4.2 Mitä tarkoittaa, kun lapsi vastaa ”en tiedä”?

Tutkimuksessa esiintyi paljon ”en tiedä” -vastauksia, ja yleisimpiä ne olivat aiheissa, joissa lasten tietotaso oli aiemmissakin tutkimuksissa todettu alhaisimmaksi, eli muun muassa aikuisten seksuaaliseen käytökseen liittyen. ”En tiedä” -vastauksia esiintyi kuitenkin kaikissa kysymyksissä, osalla lapsilla enemmän kuin toisilla. Ilmiselvä tulkinta ”en tiedä” -vastauksista on, että lapset vastasivat niin, kun eivät aidosti tienneet vastausta, sen sijaan, että olisivat arvanneet jotain. Tutkimushaastatteluiissa käytettiin lähes pelkästään avoimia kysymyksiä, joiden kohdalla lasten on todettu arvailevan vähemmän, kuin suljettujen kysymysten kohdalla (Waterman, Blades ja Spencer, 2001). ”En tiedä” -vastauksia esiintyi kuitenkin melko paljon myös sellaisissa tilanteissa, joissa lapsilla oli todennäköisesti tietoa aiheesta. Esimerkiksi sukuelinten nimeämisessä ”en tiedä” -vastauksia esiintyi runsaasti siihen nähden, että muun muassa varhaiskasvattajien kokemusten ja aiempien tutkimusten näkökulmasta näyttää epäuskottavalta, että niinkin merkittävä osuus, kuin lähes puolet 3-6-vuotiaista ei osaisi nimetä sukuelimiä.

Sosiaaliset tekijät vaikuttavat vastaamiseen ja ”en tiedä” -vastauksien esiintyvyyteen myös aikuisia haastateltaessa (Scoboria ja Fisico, 2013). Lasten kanssa vaikutus on mahdollisesti vielä suurempi, sillä lasten tiedetään olevan aikuisia alttiimpia johdattelulle (Ceci ja Friedman, 2000). On siis hyvin todennäköistä, että tämä tutkimus ei kerro yksinkertaisesti siitä, mikä todella on lasten tietotaso, vaan siitä, miten lapset suhtautuvat seksuaalisuuteen ja mitä he ovat valmiita paljastamaan tiedostaan aikuisille.

Monet lapsista käyttivät ”en tiedä” -vastauksia hyvin paljon ja antoivat vastauksen heti kysymyksen esittämisen jälkeen. On mahdollista, että lapset omaksuivat tällaisen vastaustyylin sen helppouden ansiosta: näin välttyy kysymykseen liittyvältä ajatustyöltä (Moston, 1987). On myös mahdollista, että ”en tiedä” -vastaus on

sosiaalisesti suotavampi tapa sanoa ”en halua vastata”. Lasten käytöksen perusteella arvioiden haastattelutilanne vaikutti olevan monille jännittävä. Haastattelu aiheutti poikkeaman totuttuihin päivärutiineihin, ja tutun opettajan lisäksi tilanteessa oli läsnä lapselle vieras tutkija. Jännittäminen näkyi osassa lapsia hiljaisena puheäänenä ja vaikenemisena, ja tämä näkyi jo lämmittelykuvasta asti, eikä siis todennäköisesti liittynyt seksuaalisuuteen haastattelun aiheena. Osalla lapsista taas vastaaminen oli vaikeaa erityisesti alastomuutta sisältävissä kuvissa. Etenkin genitaalien nimeämiskuvassa osa lapsista selvästi jätti vastaamatta, vaikka olisi tiennytkin vastauksen, kuten näkyi haastattelijan dialogista 6-vuotiaan pojan kanssa.

Haastattelija: Mm. Mikäs tuon paikan nimi on?

Lapsi: En tiä.

H: Et tiedä. Mm.. Entäs tuon?

L: En tiedä.

H: Et tiedä.

L: Ei saa sanoakaan.

H: Ei saa sanoakaan.

L: Ne on vessasanoja.

--

H: Mm. Noin kun me kahestaan täs katotaan näitä ni oisit voinut sanoa. Oisitko tiennyt ne?

L: En mä haluis

Vastaamiseen vaikuttaa usko siitä, miten haastattelija vastaukseen reagoi (Smith ja Clark, 1993). Joissakin haastattelussa lapset ilmaisivat suoraan, että genitaaleihin liittyviä sanoja ei saisi sanoa tai että ne ovat vessasanoja. Voi olla, että tässä tilanteessa lasten ilmaisuun vaikutti se, että haastattelut tapahtuivat päiväkodissa ja haastattelijana oli lapselle tuttu opettaja. Jos päiväkodissa on jossakin toisessa tilanteessa paheksuttu alastomuutta tai kielletty sanomasta joitakin sanoja esimerkiksi sukuelimiin liittyen, lapsen voi olla hankala ymmärtää, että haastattelutilanteessa sanoja olisikin hyväksyttyä käyttää. Kieltämisen ja paheksumisen seurauksena lapsi voi omaksua seksuaalisuuteen liittyvän tabun, eikä puhu esimerkiksi sukuelimistä edes silloin, kuin se olisi suotavaa tai jopa välttämätöntä jonkin vaivan tai tapahtuneen häirinnän tai kaltoinkohtelun vuoksi. Tämä on riski lapsen terveyden ja turvallisuuden kannalta. Lapsella tulee olla avoin keskusteluyhteys turvallisiin aikuisiin, oikeat sanat tiedossaan ja kyky, lupa ja uskallus käyttää näitä sanoja.

4.3 Tietävätkö lapset seksuaalisuudesta liikaa vai liian vähän?

Yhteiskunnassamme vallitsee laajalle levinnyt huoli lasten liian korkeasta seksuaalisuuteen liittyvästä tietotasosta (Davies ja Robinson, 2010). Vuonna 2013 507 varhaiskasvatuksen työntekijää osallistui kyselyyn lasten seksuaalikasvatukseen liittyen, ja heistä 88 % vastasi olevansa täysin tai osittain samaa mieltä väitteen ”Lapset saavat ympäristöstään liikaa tietoa, johon he eivät ole kypsiä” kanssa (Cacciatore ja Ingman-Friberg, 2013). Tutkimuksessamme ei noussut esille tällaista esimerkiksi lasten käyttämän sanaston tai tiedon tason suhteen. Tutkimuksen tulokset sen sijaan herättävät huolta lasten alhaisesta tietotasosta ja uskalluksesta tuoda tätä tietoa esiin.

WHO:n seksuaalikasvatuksen standardeissa on kuvattu aihealueittain ikätasoisien seksuaalitiedon sisältöjä (WHO, 2010). Tutkimukseemme osallistuneet lapset kuuluvat kahteen standardien rajaamista ikäryhmistä: 0-4 ja 4-6-vuotiaisiin. Tutkimuksemme aiheisiin liittyen tulisi seksuaalikasvatuksen standardien mukaan kertoa lapsille seuraavasti: 0-4-vuotiaille tulisi kertoa erilaisista kehon osista ja niiden toiminnoista, ja opettaa lapsi nimeämään eri ruumiinosat. Raskaudesta, lisääntymisestä ja syntymästä tulisi puhua avoimesti oikeilla sanoilla, ja kertoa, mistä vauvat tulevat. Erilaisista positiivisista ja negatiivisista kokemuksista tulisi opettaa lapsille, ja kertoa siitä, että ikävältä tuntuviin asioihin ei tarvitse aina suostua. Lisäksi tulisi opettaa kolmivaiheinen turvataitomenetelmä: sano ei, poistu tilanteesta ja kerro jollekulle, johon luotat. Hieman vanhemmille, eli 4-6-vuotiaille lapsille tulisi kertoa laajemmin edellä kuvatuista aiheista, kuten kertoa lisääntymiseen liittyvistä myyteistä, kaltoinkohtelusta ja seksuaalioikeuksista. Lisäksi lapset tulisi opettaa puhumaan seksuaalisuudesta. Tieto aikuisten väliseen seksuaaliseen käytökseen liittyen, eli muun muassa tieto seksistä ja siihen liittyvästä nautinnosta kuuluu standardien mukaan käsiteltäväksi vasta asteittain seuraavissa ikäryhmissä.

Seksuaalikasvatuksen standardeihin verraten lapset siis tiesivät hyvin vähän sellaisista aiheista, joista heille tulisi suositusten mukaan kertoa. Alle puolet lapsista nimesi molemmat sukuelimet kuvasta ja alle puolilla oli oikeaa tietoa syntymästä. Kuvassa, jossa toinen lapsi repi väkisin toisen alushousuja, lapsista 74 mainitsi jonkin kolmivaiheisen turvataitomenetelmän osan (sano ei, poistu, kerro aikuiselle), mutta 50 lasta ei maininnut näistä yhtäkään. On näyttöä siitä, että vanhempien

sosioekonominen asema vaikuttaa lapsen tietotasoon niin, että matalamman sosioekonomisen aseman omaavat vanhemmat suhtautuvat seksuaalisuuteen kielteisemmin, ja heidän lastensa tietotaso aiheesta on matalampi (Gordon ym., 1990). Lisäksi on havaittu kulttuurisia eroja seksuaalikasvatusasenteissa, ja tämä näkyy esimerkiksi siinä, minkälaiset sanat lapselle opetetaan sukuelimiin liittyen, vai opetetaanko niitä ollenkaan (Kenny ja Wurtele, 2008). Kaikkien vanhempien oma tieto ja osaaminen seksuaalisuuteen liittyvissä aiheissa ei välttämättä ole sillä tasolla, että lapsille voitaisiin tarjota laadukasta ja kokonaisvaltaista seksuaalikasvatusta, joten lasten yhdenvertaisuuden näkökulmasta varhaiskasvatuksella on tässä iso merkitys (WHO, 2010).

4.3.1 Seksuaalitieto ja seksuaalinen kaltoinkohtelu

Seksuaalitietotason yhteyttä seksuaaliseen kaltoinkohteluun on tutkittu huomattavasti vähemmän, kuin seksuaalisen käytöksen yhteyttä (Brilleslijper-Kater, Friedrich ja Corwin, 2004). Tutkimusten mukaan seksuaalista kaltoinkohtelua kokeneilla lapsilla esiintyy enemmän seksuaalista käytöstä, kuin muilla lapsilla (Friedrich ym., 2001). Seksuaalista käytös on eri muodoissaan tavallista lapsilla, ja myös hyperaktiivinen ja ahdistunut seksuaalinen käytös voivat selittyä muillakin tekijöillä kaltoinkohtelun lisäksi, kuten suurilla elämänmuutoksilla tai psyykkisillä ongelmilla (Vrolijk-Bosschaart ym., 2019). Lasten käytöksen tutkimisessa ongelmana on käytöksen toteamiseen liittyvät haasteet: käytännössä joudutaan usein luottamaan huoltajien tai varhaiskasvatuksen työntekijöiden kuvauksiin lapsen käytöksestä, ja kuvaukset voivat olla subjektiivisia ja värittyneitä muun muassa rikosepäilystä johtuen (Vrolijk-Bosschaart ym., 2019). Onkin todettu, että seksuaalisuuteen liittyvä tieto voi olla käytöstä hyödyllisempi apuväline seksuaalisen kaltoinkohtelun tunnistamisessa muun muassa sen objektiivisen mitattavuuden ja helpomman kvantifioitavuuden ansiosta (Brilleslijper-Kater ym., 2004).

Tämän sekä aiemmin tehtyjen tutkimusten perusteella vaikuttaa siltä, että pienten lasten seksuaalitietotaso on yleisesti ottaen heikko, ja että lapset tietävät hyvin vähän etenkin aikuisten seksuaaliseen käytökseen liittyen (Gordon ym., 1990; Volbert, 2000; Brilleslijper-Kater ym., 2000). On mahdollista, että seksuaalisen kaltoinkohtelun seurauksena lapsella on tiedossaan seksuaalisuuteen liittyviä asioita, joita sen ikäisillä lapsilla harvoin on. Hollantilaisessa tutkimuksessa havaittiin, että

lapset, jotka olivat joko varmistetusti kokeneet seksuaalista kaltoinkohtelua tai siitä oli vahva epäily, ilmaisivat usein ei-ikätasosta seksuaalisuuteen liittyvää tietoa (Vrolijk-Bosschaart ym., 2019). Esimerkkinä tästä annettiin lasten puheissa esiintyvät viittaukset esimerkiksi suuseksiin. Tutkimuksessa ei kuitenkaan kuvattu selkeästi, millä osa-alueilla lapsilla oli ei-ikätasosta tietoa ja miten lapset toivat tietoaan esiin, lasten tietotasoa tarkasteltiin vain laadullisesti ja tutkimuksessa ei ollut verrokkiryhmää (Vrolijk-Bosschaart ym., 2019).

Toistaiseksi tutkimusta lasten seksuaalitietotason yhteydestä seksuaaliseen kaltoinkohteluun on vähän, ja seksuaalitietotasosta puhumisessa kaltoinkohtelun indikaattorina tulisi olla varovainen. Mahdollisesti lasten seksuaalitietoa kartoittavilla menetelmillä voisi olla käyttöä myös kliinisessä työssä seksuaalisen kaltoinkohtelun epäilyjen selvittämisessä, kuten Vrolijk-Bosschaart ym. toteavatkin (2019). Seksuaalitietotasoon vaikuttavat kuitenkin lukuisat tekijät, kuten kasvatus ja vertaisilta saatu tieto (Vrolijk-Bosschaart ym., 2019), mikä mutkistaa tietotason perusteella tehtäviä päätelmiä. Lisäksi tällä hetkellä tutkimustieto lasten tietotasosta seksuaalisuuteen liittyen on kerätty pääasiassa parinkymmenen vuoden takaa. Vaikka tutkimustulokset ovatkin melko yhdenmukaisia, ei voida suoraan olettaa, että lasten tietotaso pysyy samana ajasta, maasta ja tarjotusta seksuaalikasvatuksesta riippumatta, vaan tutkimustietoa aiheesta tulee päivittää.

Lisäksi olisi tärkeää huomioida, miten kaltoinkohtelulähtöinen puhe lasten seksuaalitietotasosta voi vaikuttaa lasten oikeuteen saada tietoa. Sen sijaan, että puhutaan yleisesti pienten lasten korkeasta tietotasosta seksuaalisuuteen liittyen mahdollisena kaltoinkohtelun paljastajana, olisi tärkeää tarkentaa, minkälaista tietoa pidetään hälytysmerkkinä. Esimerkiksi Vrolijk-Bosschaartin ym. tutkimuksessa annetut esimerkit ei-ikätasoisesta tiedosta liittyivät pääosin seksiin (2019). Sen sijaan muuta seksuaalisuuteen liittyvää tietoa, kuten tietoa kehon toiminnasta, omista rajoista, oikeuksista ja turvataidoista, voidaan pitää lasta suojaavina tekijöinä (WHO, 2010). Pahimmillaan seksuaalitietotason tiivis liittäminen kaltoinkohteluun voi entisestään jyrkentää asenteita seksuaalikasvatusta kohtaan ja saada vanhemmat ja lasten parissa työskentelevät varomaan tiedon antamista lapsille. Pienten lasten seksuaalikasvatukseen suhtaudutaan jo valmiiksi varauksella (Cacciatore ja Ingman-Friberg, 2013).

4.4 Tutkimuksen vahvuudet ja rajoitukset

Lasten seksuaalisuuden tutkimuksen kentällä tutkimuksessamme on merkittävää se, että tutkimuksen kohderyhmänä olivat pienet, alle päiväkotikäiset lapset, ja tietoa on kerätty suoraan lapsia haastatteleamalla. Lasten seksuaalisuuden tutkimuksen traditiossa nämä ovat poikkeuksellisia piirteitä, sillä usein tutkimuksissa on keskitytty keräämään tietoa pienten lasten vanhemmilta ja kasvattajilta tai kohderyhmänä ovat olleet jo kouluikäiset lapset (de Graaf ja Rademakers, 2011). Tämä on tietoni mukaan ensimmäinen suomalainen tutkimus, jossa tutkitaan alle kouluikäisten lasten seksuaalisuuteen liittyvää tietotasoa haastatteleamalla lapsia. Lisäksi tämä on tiedettävästi ainoa kuva-avusteisella haastattelulla tehty tutkimus lasten seksuaalitietotasosta sitten 2000-luvun alun, ja 132 lapsen otoksellaan tutkimuksista toiseksi suurin. Tutkimuksen etuna on myös kvantitatiivisen menetelmän käyttö, mikä helpottaa mahdollista vertailua tulevaisuudessa tehtäviin tutkimuksiin. Tutkimukseen osallistui melko tasaisesti tyttöjä ja poikia sekä eri ikäisiä lapsia. Tutkimuksessa saavutettiin kattavasti tietoa suomalaisten 3-6-vuotiaiden tietotasosta liittyen seksuaalisuuden moniin eri osa-alueisiin. Lisäksi saatiin tietoa lasten suhtautumisesta seksuaalisuuden käsittelyyn erityisesti varhaiskasvatuskontekstissa, mistä on hyötyä seksuaalikasvatusta suunniteltaessa ja kehitettäessä.

Tutkimus toteutettiin useassa kunnallisessa päiväkodissa ja tutkimukseen osallistui lapsia erilaisilta asuinalueilta ja perhetaustoista. Tutkimus tehtiin lasten päiväkotipäivien aikana, eikä tutkimukseen osallistuminen vaatinut vanhemmilta muuta, kuin tutkimusluvan antamisen. Näistä syistä tutkimukseen osallistuminen oli perheille helppoa, mikä mahdollisesti vaikutti myös siihen, että tutkimuslupia saatiin kerättyä runsaasti. Toisaalta samasta syistä lapsista ei kerätty muita taustatietoja, kuin ikä ja sukupuoli. Tämän johdosta tutkimus ei voi ottaa kantaa esimerkiksi siihen, vaikuttaako lapsen perhetausta, kuten kotikieli, vanhempien koulutustaso tai asenteet seksuaalisuutta kohtaan lapsen tietotasoon. On myös mahdollista, että esimerkiksi kielteisimmin seksuaalikasvatukseen suhtautuvat perheet jättäytyivät tutkimuksen ulkopuolelle.

Käytetty kuvatyökalu ja strukturoitu haastattelurunko mahdollistivat lasten vastauksen pisteyttämisen ja vertailtavuuden. Kuvakirjamaiset kuvat elävöittivät haastattelua ja oletettavasti tekivät siitä lapsille kiinnostavan. Samankaltaista kuva-avusteista haastattelumenetelmää on käytetty aiemmin tutkimuksissa (Gordon, Brillesljiper, Volbert, Vroljik-Bochaart), mutta menetelmää ei ole validoitu. Aiemmista tutkimuksista poiketen tässä tutkimuksessa lapsia haastattelivat tutkimuspäiväkodeissa työskennelleet, lapsille tutut varhaiskasvatuksen opettajat. Tavoitteena oli, että tutkimustilanteen tuttuus lisäisi lapsen turvallisuuden tunnetta. Toisaalta on mahdollista, että esimerkiksi haastattelijan asenne seksuaalisuutta kohtaan vaikutti siihen, mitä lapset halusivat ja uskalsivat haastattelutilanteessa sanoa. Varhaiskasvatuksen opettajilla ei myöskään ole koulutusta lasten haastattelemiseen, ja haastatteluissa esiintyikin melko paljon vaihtelua esimerkiksi haastattelujen kestossa sekä ajoittaista haastattelurungosta poikkeamista.

4.5 Johtopäätökset

Tutkimukseen osallistuneiden 3-6-vuotiaiden lasten tietotaso seksuaalisuuteen liittyvistä aiheista oli kauttaaltaan heikko. Erityisen heikko tietotaso oli lisääntymiseen ja aikuisten seksuaaliseen käytökseen liittyen. Sukuelinten nimeämiseen ja turvataitoihin liittyen lapsilla oli jonkin verran tietoa, mutta tiedossa oli suuria puutteita. Lasten tietotaso kasvoi iän mukana muilla osa-alueilla, mutta ei lisääntymiseen ja aikuisten seksuaaliseen käytökseen liittyen. Nämä olivat aiheita, joista juuri minkään ikäisillä tutkimukseen osallistuneilla lapsilla ei ollut tietoa. On selvää, että myös lasten haluttomuus puhua tutkimuksen aiheista vaikutti tutkimuksen tuloksiin. Useat lapsista näyttivät omaksuneen seksuaalisuuteen liittyvän tabun ja ajatuksen, ettei näistä aiheista saa puhua. Lapsen oikeuksien näkökulmasta ei välttämättä ole niinkään olennaista, eikö lapsi tiedä asioista vai eikö hän uskalla puhua niistä. Lapselle tärkeä turvataito on avoin keskusteluyhteys turvallisiin aikuisiin. Sen sijaan, että ollaan huolissaan, että lapsilla on liikaa tietoa seksuaalisuudesta, tulisi kenties olla huolissaan siitä, että tietoa on liian vähän.

5. Lähteet

Brilleslijper-Kater, S., Friedrich, W. ja Corwin, D. (2004). Sexual knowledge and emotional reaction as indicators of sexual abuse in young children: theory and research challenges. *Child Abuse & Neglect* 28, s. 1007-1017.

Brilleslijper-Kater, S. ja Baartman, H. (2000). What do Young Children Know About Sex? Research on the Sexual Knowledge of Children Between the Ages of 2 and 6 Years. *Child Abuse Review* Vol. 9, 166–182.

Cacciatore, R., Korteniemi-Poikela, E. ja Kaltiala, R. (2019). The Steps of Sexuality—A Developmental, Emotion-Focused, Child-Centered Model of Sexual Development and Sexuality Education from Birth to Adulthood, *International Journal of Sexual Health*

Cacciatore, R.S., Ingman-Friberg, S.M., Lainiala, L.P. ja Apter, D. L. (2020). Verbal and Behavioral Expressions of Child Sexuality Among 1–6-Year-Olds as Observed by Daycare Professionals in Finland. *Archives of Sexual Behavior*

Ceci, S. J. ja Friedman, R. D. (2000). The suggestibility of children: Scientific research and legal implications. *Cornell Law Review*, 86, s. 34–108.

Davies, C., & Robinson, K. (2010). Hatching Babies and Stork Deliveries: Risk and Regulation in the Construction of Children's Sexual Knowledge. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 11, s. 249–262.

Friedrich, W. N., Fisher, J. L., Dittner, C. A., Acton, R., Berliner, L., Butler, J., Damon, L., Davies, W. H., Gray, A. ja Wright, J. (2001). Child Sexual Behavior Inventory: Normative, Psychiatric, and Sexual Abuse Comparisons. *Child Maltreatment*, 6, s. 37–49.

de Graaf, H. ja Rademakers, J. (2011). The Psychological Measurement of Childhood Sexual Development in Western Societies: Methodological Challenges. *Journal of Sex Research*, 48, s. 118–129.

Gordon, B. N., Schroeder, C. S. ja Abrams, J. M. (1990). Age and Social-Class Differences in Children's Knowledge of Sexuality. *Journal of Clinical Child Psychology*, 19, s. 33–43.

Egan, R.D. ja Hawkes, G.L. (2008). Imperiled and Perilous: Exploring the History of Childhood Sexuality. *Journal of Historical Sociology*, 21, s. 355–367.

Hornor, G. (2004). Sexual behavior in children: normal or not? *Journal of Pediatric Health Care*, 18, s. 57–64.

Ingman-Friberg, S. ja Cacciatore, R. (2014). Pusuhippaa, lääkrileikkejä ja haikaravauvoja -tutkimus. <https://www.vaestoliitto.fi/ammattilaiset/lasten-kehotunnekasvatus/vaestoliiton-kehotunnekasvatus/ohjaavat-asiakirjat/>

Kenny, M. C. ja Wurtele, S. K. (2008). Toward prevention of childhood sexual abuse: Preschoolers' knowledge of genital body parts. Teoksessa M. S. Plakhotnik & S. M. Nielsen (toim.), *Proceedings of the Seventh Annual College of Education Research Conference: Urban and International Education Section*, s. 74–79. Miami: Florida International University. http://coeweb.fiu.edu/research_conference/

- Josephs, L. (2015). How Children Learn About Sex: A Cross-Species and Cross- Cultural Analysis. *Archives of Sexual Behavior*, 44, s. 1059–1069.
- Kern, S. (1973). Freud and the Discovery of Child Sexuality. *History of Childhood Quarterly*, 1, s. 117-141.
- Ketting, Friele ja Michielsen (2015). Evaluation of holistic sexuality education: A European expert group consensus agreement. *The European Journal of Contraception & Reproductive Health Care*, 21, s. 68-80.
- Lamb, S., ja Plocha, A. (2014). *Sexuality in childhood*. Teoksessa D. L. Tolman, L. M. Diamond, J. A. Bauermeister, W. H. George, J. G. Pfaus, & L. M. Ward (Toim.), *APA handbooks in psychology®. APA handbook of sexuality and psychology, Person-based approaches* (s. 415–432). American Psychological Association.
- Leander, E. B., Larsen, P. L. ja Munk, K.P. (2018). Children's Doctor Games and Nudity at Danish Childcare Institutions. *Archives of Sexual Behavior*. 47, s. 863-875.
- Mayall, B. (2000).. The sociology of childhood in relation to children's rights. *The International Journal of Children's Rights*, 8, s. 243-259.
- McGinn, L., Stone, N., Ingham, R. ja Bengry-Howell, A. (2016). Parental interpretations of “childhood innocence”: Implications for early sexuality education. *Health Education*, 116, s. 580-594.
- McKee, A., Albury, K., Dunne, M., Grieshaber, S., Hartley, J., Lumby, C. ja Mathews, B. (2010). Healthy Sexual Development: A Multidisciplinary Framework for Research. *International Journal of Sexual Health*, 22, s. 14-19.
- Mesman, G. R., Harper, S.L., Edge, N.A., Brandt, T.W. ja Pemberton, J.L. (2019). Problematic Sexual Behavior in Children. *Journal of Pediatric Health Care*, 33, s. 323-331.
- Moston, S. (1987). The suggestibility of children in interview studies. *First Language*, 67, s. 67–78.
- Opetushallitus (2014). Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014
- Opetushallitus (2018). Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018
- Opetushallitus (2021). Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteet 2021
- Sandnabba, K., Santtila P., Wannäs, M. ja Krook, K. (2003). Age and gender specific sexual behaviors in children. *Child Abuse & Neglect*, 27, s. 579-605.
- Sauerteig, L. (2012). Loss of Innocence: Albert Moll, Sigmund Freud and the Invention of Childhood Sexuality Around 1900. *Medical History*, 56, s. 156-183.
- Scoboria ja Fisico, (2013). Encouraging and clarifying “don't know” responses enhances interview quality. *Journal of Experimental Psychology: Applied*, 19, s. 72–82.
- Smith, V. L. ja Clark, H. H. (1993). On the course of answering questions. *Journal of Memory and Language*, 32, s. 25-38.

Unesco (2018). International technical guidance on sexuality education: An evidence-informed approach

Yleissopimus lapsen oikeuksista (1989). https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf

Vanttaja, M., Järvinen, T., & Norvanto, T. (2017). Mediakulttuuri, koulu ja moraalinen sääätely Opettaja-lehdessä 2000-luvulla. *Kasvatus & Aika*, 11, s. 5-22.

Volbert, R. (2000). Sexual Knowledge of Preschool Children. *Journal of Psychology & Human Sexuality*, 12, s. 5-26.

Vrolijk-Bosschaart T. F., Brilleslijper-Kater S. N., Verlinden E., Widdershoven G. A. M., Teeuw A. H., Voskes Y., van Duin E. M., Verhoeff A. P., de Leeuw M., Roskam M. J., Benninga M. A. ja Lindauer R. J. L. (2019). A Descriptive Mixed-Methods Analysis of Sexual Behavior and Knowledge in Very Young Children Assessed for Sexual Abuse: The ASAC Study. *Frontiers in Psychology*, 9.

Waterman, A.H., Blades, M. ja Spencer, C. (2001). Interviewing children and adults: the effect of question format on the tendency to speculate. *Applied Cognitive Psychology*, 15, s. 521-531.

WHO (2006). Defining sexual health. Report of a technical consultation on sexual health, 28-31 January 2002, Geneva.

WHO (2010). Seksuaalikasvatuksen standardit Euroopassa – Suuntaviivat poliittisille päättäjille, opetus- ja terveydenhoitoalan viranomaisille ja asiantuntijoille. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL, Helsinki.

Liite 1 – Kuvat ja haastattelurunko

Kuvat esitetään aina samassa järjestyksessä ja siinä suunnassa (pysty/vaaka) kuin alla. Jokaiselta lapselta kysytään samat kysymykset. Sanoja saa muuttaa hieman omaan suuhun sopivammiksi, mutta mitään ei saa lisätä tai poistaa. Jos lapsi vastaa jo ensimmäisen kysymyksen kohdalla muihin kysymyksiin, näitä kysymyksiä ei tarvitse kysyä. Lasten vastauksia ei korjata eikä lasta opeteta, mutta lasta kannustetaan ("niinpä!", "hyvä!" jne.). Kuvat annetaan lapselle käteen, lapsi saa rauhassa tutkia ja käänellä kuvia. Ensimmäinen kuva on lämmittelykuva.

Aloitus:

Minä näytän sinulle nyt erilaisia kuvia lapsista ja aikuisista. Sinä saat kertoa, mitä kuvissa sinun mielestäsi tapahtuu.

Kokeillaan vähän yhdellä kuvalla.

Anna lämmittelykuva lapselle.

Mitä tässä kuvassa tapahtuu? *Lämmittelykuvan kohdalla lasta voi tarvittaessa kannustaa enemmän ja kysyä lisäkysymyksiä. Voi esim. sanoa kerro vain vapaasti mitä kuvasta tulee sinulle mieleen.*

Kun lapsi on vastannut: Hyvä! / Se meni hienosti! Sitten aloitetaan.

Mitä tässä kuvassa tapahtuu? / Kerro tästä kuvasta.

Miltä noista lapsista tuntuu?

Jos lapsi ei ymmärrä / vastaa, kysy Ovatko ne mielestäsi iloisia vai surullisia?

Kerro tästä kuvasta.

Miten vauva on mennyt tuonne mahaan? *(voi osoittaa mahaan).*

Miten vauva tulee ulos mahasta?

Mitä tässä kuvassa tapahtuu?

Haastattelija osoittaa yksitellen lasten sukuelimiä. Mikä tuon paikan nimi on? Odota vastausta ja osoita toista. Entä tuon?

Kerro tästä kuvasta.

Mitähän tuo lapsi pitää tästä? *Osoita lasta.*

Mitä tässä kuvassa tapahtuu?

Entä miltä tästä lapsesta / hänestä voisi tuntua? Osoita punatukkaista lasta.
Jos lapsi ei ymmärrä, kysy: mitä luulet, että hän pitää siitä?

Mitä hän (osoita punatukkaista lasta) voisi tässä tilanteessa tehdä? [jos ei hän tykkää siitä, mitä tuo toinen tekee]

Kerro tästä kuvasta.

Mitä tässä kuvassa tapahtuu?

Mitä luulet, että nämä lapset pitävät siitä?

Mitä tässä kuvassa tapahtuu?

Missä nämä ihmiset voisivat olla? Osoita kuvan ihmiset.

Mitä tässä kuvassa tapahtuu?

Miltä tuosta lapsesta voisi tuntua?

Jos lapsi sanoo, että kuvan lapsi näkee jotain pelottavaa / on surullinen tms., niin jatkokysymys:

Mitä voi tehdä, jos näkee jotain pelottavaa / tulee surulliseksi? Toista lapsen käyttämää sanaa.

Kerro tästä kuvasta.

Lopetus:

Kiitos, se meni hienosti! Mitä tykkäsit näistä kuvista?